

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ СКРІЗЬ ПРИЗМУ ПОЛІТИЧНОГО АНЕКДОТА

Мороз П.В., Мороз І.В.

Україна, м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України

Історична наука зазнала чимало змін за часи свого існування. У середині ХХ століття відбувся один з найрадикальніших поворотів, а саме поворот до Людини як суб'єкта історії. Це призвело до переорієнтації дослідницьких стратегій, які дали б змогу поглянути на минуле людства під іншим кутом. Такі дослідження потребують і розширеної джерельної бази, адже писемним офіційним джерелам часто бракує людського виміру, оскільки вони зазвичай відображають офіційний бік історії та формальну статистику. Через це виникає необхідність залучення в освітній процес усних джерел та добір методів роботи з ними. Усні історичні джерела дають змогу вивчати минуле в його антропологічному вимірі, побачити багатоманітність і неоднозначність історичних інтерпретацій, множинність історичних правд, можливість альтернативних варіантів розуміння історичного поступу з позиції окремих індивідів та груп [6].

Одним із видів усних історичних джерел є політичні анекдоти. Анекдот (грец. *Anekdotos* – невиданий, той що не підлягає розголосу) – коротке усне гумористичне або сатиричне оповідання про якусь подію або суспільне явище, випадок із дотепним, часто несподіваним чи парадоксальним фіналом. Тривалий час історики часто ігнорували анекдоти як історичне джерело, оскільки вони оцінювалися через призму «антирадянської агітації і пропаганди».

Політичні анекдоти – це свого роду вид політичного фольклору. Під політичним анекдотом розуміють коротке гумористичне або сатиричне оповідання про політичну ситуацію, поведінку чи рису політичного діяча чи представника певної групи [5]. Як зазначають В. Бажан та А. Пономаренко, у

таких анекдотах висміюють керівників держави, існуючий режим, ідеологічні засади, а також побутові умови і стосунки між людьми в конкретний історичний період [2].

На думку В. Бабюх, анекдот порівняно з іншими текстами має низку специфічних особливостей. По-перше, як традиційний вид фольклору, він є продуктом колективної творчості, має переважно анонімний характер. По-друге, анекдот має, як правило, усний характер, знаходиться поза нормами офіційної культури. По-третє, в анекдоті поєднується функціонування офіційної та неофіційної культур, що дозволяє перекладати інформацію з офіційної мови на неофіційну [1].

Особливу цінність політичні анекдоти відіграють під час вивчення історії тоталітарних режимів, оскільки в умовах жорстокої несвободи на відміну від офіційних документів та преси, вони порушують принцип «табу» на політичну та соціальну тематику і є важливим історичним джерелом для вивчення суспільних настроїв, ставлення населення до політичних діячів, важливих подій і явищ в політиці, економіці, культурі. На думку Ольги Колястрок, політичний анекдот давав змогу, знімаючи наліт міфу, сакральності з політичної реальності, тверезо поглянути на політику і політичних лідерів [7, с. 64]. Він являв собою «підпільний» канал комунікації, оскільки транслював керуючим настрої і сподівання керованих, він передавав те, що не потрапляло до офіційної преси через контроль цензури [7, с. 65].

На думку І. Мацишиної [8], політичний анекдот як інструмент історичної пам'яті, що може використовуватися у політичних цілях, здатний емоційно доповнювати або заперечувати історичну пам'ять. Дослідниця зазначає, що використання емоційних образів «наших» та «інших» через політичні анекдоти поляризує суспільство, що може призводити як до розколу, так і до об'єднання нації. Тому, як вона вважає, важливим є дослідження саме рефлексії змін та очікувань, які відображаються через дискурс повсякденності на прикладі політичних анекдотів. Як дискурс спротиву до радянської влади тих часів, вони

могли виконувати функції ідентифікації за політичними поглядами та ставленнями до режиму та впливати на формування протестних груп [8].

Використовуючи на уроках історії анекдот як приклад історичного джерела, варто пам'ятати, що головним предметом його змісту є не стільки конкретний історичний факт чи явище, скільки їх відображення в свідомості пересічних людей. Тобто анекдот є образом, що синтезує суспільні явища та процеси історичного періоду, за якого він виникає. Зокрема, в радянський період анекдоти на політичну тематику були своєрідним способом психологічного опору комуністичному режимові [9]. Варто зазначити, що переказ та поширення політичних анекдотів у тоталітарних державах часто каралося досить суворо, особливо в сталінські часи – позбавлення волі на тривалий час, а у військовий час – розстріл. Водночас покаранню підлягали не лише ті, хто розповідав анекдоти, а й ті, хто на них реагував сміхом. Навіть виник своєрідний жарт: «Оголошено конкурс на кращий анекдот. Перша премія — двадцять п'ять років в'язниці, друга — двадцять, а дві третіх премії, заохочувальних, — по п'ятнадцять років».

Політичний анекдот подає хоч і дещо викривлену, утім надзвичайно цінну інформацію про реакцію людей на події суспільного життя в країні. Він як вид усних історичних джерел фіксує інтерпретацію історичних подій та явищ пересічними громадянами, яка з певних причин не могла бути відображена в офіційних документах. Зокрема в політичних анекдотах увагу часто акцентують на гострих проблемах у житті суспільства, висміюють тогочасний режим, чиновників, партійних та державних діячів, ідеологічні засади, побутові умови людей в конкретний історичний період [9].

Залежно від дидактичної мети політичні анекдоти як історичне джерело можна використовувати на різних етапах уроку, адже завдяки своїй емоційно привабливій формі та інтелектуальній парадоксальності їх аналіз якнайкраще стимулюватиме пізнавальну діяльність учнів. До змісту політичного анекдота можна поставити проблемне запитання чи організувати практичну роботу учнів

з дослідження анекдотів певного історичного періоду. Метою такого виду роботи може бути вивчення учнями життя пересічної людини, особливостей її культурних вподобань чи побутових умов, турбот і страхів. Також завданням учнів упродовж практичної роботи може стати дослідження того, як у суспільній свідомості відобразилися різні історичні події, явища та процеси [9].

Як один з пластів народної культури, політичні анекдоти завжди були чутливими до змін, що відбувалися в суспільстві. Формування їх сюжетів вказує на ступінь суспільної уваги до політичних явищ, фактів та політичних діячів. Відповідно впродовж дослідження текстів анекдотів як історичного джерела важливо звернути увагу на теми, навколо яких вибудовувався їх сюжет.

Варто звернути увагу учнів, що політичні анекдоти не завжди описують події, що насправді мали місце в минулому. Їх цінність як історичного джерела полягає в тому, що анекдот дає досліднику зрозуміти спосіб мислення і ціннісні орієнтири людей певної епохи [9]. На думку дослідників, політичний анекдот – це джерело не історичного факту, а суті та духу епохи, відображення ставлення народу до того чи іншого політичного діяча чи певних історичних подій чи суспільного явища. В той же час це історичне джерело вирізняється високим ступенем достовірності через недосяжність для цензури [2].

Таким чином, цінність використання політичного анекдота як історичного джерела на уроках історії полягає в тому, що він дає змогу учням зрозуміти спосіб мислення й ціннісні орієнтири людей певного історичного періоду. Політичні анекдоти також відображають їхні ставлення до різних історичних подій та явищ, особистих якостей, зовнішності та результатів діяльності історичних осіб.

Література:

1. Бабюх В. Я. Поширення політичних анекдотів у контексті реакції населення на суспільні процеси 20-30-х рр. XX ст. *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 2005. № 31. С. 78–89.

2. Бажан В. В., Пономаренко А. Б. Політичний анекдот як віддзеркалення епохи М. Хрущова. *Матеріали XLVIII науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ–2019)* : зб. доп., м. Вінниця, 13–15 берез. 2019 р. Вінниця, 2019. С. 446–448.
3. Гіцевич В. С. Роль політичного анекдоту в повсякденному житті населення Донбасу в 1953-1985 роках. *Історичні і політологічні дослідження*. 2013. № 4. С. 197–205.
4. Десятков Д. Л. Використання історичних анекдотів на уроках історії: посібник. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 128 с.
5. Карпчук Н. Політичний анекдот як інструмент PR. *STUDIES.in.ua*. URL: https://studies.in.ua/pravo/polit_anekdot.pdf (дата звернення: 23.10.2022).
6. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна Модерна*. 2006. Т. 11. С. 7–24.
7. Коляструк О. Джерела з історії повсякденності. *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)*. У 2-х книгах, 3-х частинах. – Кн. 1, ч. 1–2. Київ, 2010. С. 49–72.
8. Мацишина І. В. Політичний фольклор як протестний дискурс С. Єфремова (за матеріалами щоденників 1923 – 1929 рр.). *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2020. № 5. С. 11–16.
9. Мороз П. В. Особливості використання політичного анекдоту як історичного джерела на уроках історії в ліцеї. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2020 рік*, м. Київ. Київ, 2020. С. 55–56.